

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN 1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

İbrahim KAMİL*

ÖZET

Bulgaristan İkinci Dünya Savaşı'na Almanya safında katılmış ve yenilmiştir. Savaşın galiplerinden Sovyetler Birliği'nin Kızıl Ordusu ülkeyi işgal etmiş ve kendisine yakın bir sosyalist iktidar oluşturmuştur. Vatan Cephesi iktidarı iç ve dış politikasında “Sovyet Modelini” tercih etmiştir. Başta Müslüman Türkler olmak üzere ülkesindeki azınlıklara baskı, zulüm ve göç ettirme politikaları uygulamıştır. Stalin'in direktifi doğrultusunda Bulgaristan'ın Türkiye sınırında yaşayan Türkler iç kesimlere sürgün edilmiş, direnenler 1950-1951 Göçü ile Türkiye'ye gönderilmiştir. Bulgaristan hükümeti ülkede kalan Türkler üzerinde Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbürosunun aldığı gizli kararlar çerçevesinde asimilasyon politikası uygulamış, “tek milletli sosyalist bir toplum” yaratmak istemiştir. Bu çalışmada Bulgaristan'daki Türklere yönelik yapılan faaliyetler, alınan tedbirler ve Türklerin Türkiye'ye göç etmelerine sebep olan unsurlar, belgelere dayanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Bulgaristan Türkleri, Göç, İkinci Dünya Savaşı, Türkiye.

THE REASONS OF 1950-1951 IMMIGRATION TOWARDS TURKEY FROM BULGARIA

ABSTRACT

Bulgaria joined the Second World War on the side of Germany and was defeated. The Red Army of Russia, which is among the victors of the war, occupied the country and founded a socialist government close to itself. The Patriotic Front government preferred “the Soviet model” in its domestic and foreign policy. The government applied the policies of pressure, persecution and forced immigration to the minorities in its country, particularly to the Muslim Turks. The Turks, living near Turkish border of Bulgaria were exiled to interior regions by the order of Stalin and those, who resisted to these policies, were forced migration to Turkey in 1950-

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Edirne, E-mektup: ibrahimkamil@trakya.edu.tr.

İBRAHİM KAMİL

1951 years. Bulgarian government applied assimilation policies towards Turks staying in the country in the context of the secret decisions, taken by the Bulgarian Communist Party Central Committee Politburo and tried to create “a socialist society with one-nation”. In this study, the policies towards Turks in Bulgaria and the reasons of their immigrations to Turkey have been analyzed on the basis of official documents.

Keywords: Bulgaria, Turks of Bulgaria, Immigration, Second World War, Turkey.

Giriş

Bulgaristan Türkleri 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren üç önemli göç dalgasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bunlardan ilki, çalışmamızın da konusunu teşkil eden, Bulgaristan’ın tek taraflı kararıyla gerçekleştirdiği 1950-1951 göçüdür. Bu süreçte Türkiye’ye Bulgaristan’daki Türklerle birlikte Romanlar ve Pomak Türkleri¹ olmak üzere 154.393² “muhacir” gelmiştir. İkincisi, bu göç sırasında yakınları Bulgaristan’da kalan ailelerin birleştirilmesini amaçlayan 1968 Göç Antlaşmasıdır. İki ülke arasında imzalanan bu antlaşma fiili olarak 1969’da başlamış, 1978 yılına kadar sürmüştür ve on yıl içinde Türkiye’ye 130 bin “göçmen” gelmiştir.³ Üçüncü göç dalgası sebepleri ve sonuçları bakımından diğerlerinden farklıdır. Farkı ise topyekûn yok etme amacıyla Bulgaristan Komünist Partisinin “tek milletli sosyalist bir toplum” yaratma politikası⁴ gereği aldığı gizli kararların 1984 yılı sonlarında Bulgaristan Türklerine uygulanmaya başlanmasıdır. Buna “Zorla İsim Değiştirme” operasyonu adı verilmiş ve kısa sürede Bulgaristan’da yaşayan Türklerin asimile edilmesi

¹ Çavdar Marinov, “Ot ‘İnternatsionalizm’ Kım Natsionalizm. Komunističeskiyat Rejim, Makedonskiyat Vıpros i Politikata Kım Etničeskite i Religioznite Obštnosti”, *İstoriya na Narodnata Republika Bilgariya, Rejimit i Obšttestvoto*, (Sıstavitel) İvaylo Znepolski, İnstitut za İzsledvane na Blizkoto Minalo, Siela, Sofya 2009, s. 507.

² Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 3. basım, Bilgi Yay., Ankara 2012, s. 246; Oğuz Arı, *Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı*, Rekor Matbaası, Ankara 1960, s. 107. Hamza Eroğlu bu sayının 152.755 olduğunu belirtmektedir: “Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan’daki Türk Azınlığı Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı, Bildiriler*, Ankara 1985, s. 36; Kader Özlem, *Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014)*, Dora Yay., Bursa 2016, s. 78.

³ Mehmet Saray, “What Is The Bulgarian Government Trying To Prove By Denying The Historical Facts?”, *Belleten*, C. LII, Nisan 1988, Sayı 202’den Ayrıbasım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 192; Selim Yavuz Turganoğlu, “Bulgaristan ve Terör”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 6, İstanbul, Ağustos 1985, s. 63.

⁴ Ömer Turan, “Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri”, *Balkan Türkleri: Balkanlarda Türk Varlığı*, (Ed.) Erhan Türbedar, ASAM Yay., Ankara 2003, s. 24.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

amaçlanmıştır. Ancak din, dil, milliyet, örf ve âdetlerinden koparılmak istenen Türklerin başlattığı direniş hareketleri ve Türkiye'nin operasyonun karşısındaki kararlı ve sürekli tutumu Bulgaristan'ın geri adım atmasına sebep olmuştur. Bu geri adım Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye “zorunlu göçünü” doğurmuş, 1989 yılının yaz aylarında 311.862 kişiyi bulan “soydaş” göçü gerçekleştirmiştir.⁵

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden şekillenmeye başlayan uluslararası sistemde konularını belirlemek durumunda kalan Türkiye ve Bulgaristan farklı bloklarda yer almışlardır. Bu savaşta aktif tarafsızlığı, çok partili siyasal hayata geçişi, Sovyet tehdidi, Kore Savaşı'na katılması ve NATO'ya girmesi ile Türkiye yönünü Batı'ya çevirmiştir. Bulgaristan ise İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet işgaline uğramıştır. Moskova'nın dayatmasıyla komünist bir siyasal iktidar işbaşına gelmiş ve böylece Doğu Bloğunda yerini bulmuştur. Sovyetler Birliği, ideolojik düşüncesini yaymak istemekle birlikte Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk'u içine alan “Güney Slavları Federasyonu” kurmak emelinde olmuştur.⁶ Ancak Varşova Pakti'nin kurucu üyesi Arnavutluk'un yürüttüğü bağımsızlıkçı politikası,⁷ Yugoslavya'nın “Titoizm” olarak adlandırılan kendi sistemini geliştirmesi⁸ ve Kominform'dan çıkarılacak kadar⁹ Batı'ya yakınlaşması ile Yunanistan'ın NATO'ya katılması, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Balkanlarda yalnızlaşmasına ve dış politikasında değişikliğe gitmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Moskova, Balkan devletlerine yönelik daha aktif olmaya ve Bulgaristan'a daha yakın durmaya çalışmış, önemini kaybetmeye başlayan azınlıklar sorununu tekrar gündeme getirerek siyasi ve ideolojik mücadele aracı yapmak istemiştir.¹⁰

⁵ R. Ercüment Konukman, *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları)*, (Haz.) Kutlay Doğan, Ankara 1990, s. 61; Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 457.

⁶ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, A.Ü. SBF. Yay., Ankara 1969, s. 60.

⁷ J. M. Roberts, *Yirminci Yüzyıl Tarihi*, (Çev.) Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara 1999, s. 442.

⁸ Nesrin Kenar, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yay., Ankara 2005, s. 88.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, 19. Baskı, Timaş Yay., İstanbul 2014, s. 404-406.

¹⁰ İbrahim Kamil, *İkili ve Çok Taraflı Siyasî Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1989, s. 29-30.

Bu çalışmada; İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet Kızıl Ordusu tarafından işgal edilen Bulgaristan'da iktidara getirilen yeni yönetimin ideolojik uygulamaları ile Soğuk Savaş döneminin ilk kitlesel göçü olan Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlığın Türkiye'ye göç etmesine sebep olan unsurlar incelenmiştir. Bu unsurların neler olduğu, dönemin tartışmasız tek söz sahibi olan Bulgaristan Komünist Partisinin yazışmalarına dayanılarak analiz edilmiştir.

1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Bulgaristan'da Siyasal Yapılanma

İkinci Dünya Savaşı 1 Eylül 1939 sabahı Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile başlamış, 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş açmasıyla yayılmıştır.¹¹ Savaşın başlarında özellikle Polonya'nın paylaşımı konusunda Sovyetler Birliği ile Almanya bir anlaşma yapmış olmalarına rağmen,¹² 1940 yılında Almanya'nın Avrupa'ya hâkim olması ve bununla yetinmeyerek Balkanlara yönelmesi üzerine araları açılmıştır.¹³ Almanya'nın 22 Haziran 1941'de Sovyet Rusya'ya "ahmakça"¹⁴ saldırması, Sovyetlerin ise İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleriyle (ABD) anlaşması dengeleri değiştirmiş, savaş Müttefikler lehine gelişme göstermiştir.¹⁵ 1944'ten itibaren Sovyet Rusya, Romanya ve Bulgaristan'a yönelmiştir. Kızıl Ordu, Romanya için halen millî bir dava olarak görülen Dobruca'yı işgal etmiş¹⁶ ve Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a vermiştir.¹⁷ Dolayısıyla buralarda yaşayan halkın yer değiştirmesi için Romanya ve Bulgaristan

¹¹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 595.

¹² 28 Eylül 1939 tarihini taşıyan "Alman-Sovyet Hudut ve Dostluk Antlaşması" 29 Eylül sabahı saat 05.00'da imzalanmıştır. Kâmuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye: 3, Savaş (1939-1945)*, Tekin Yay., İstanbul, 2000, s. 29.

¹³ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 600-601.

¹⁴ Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yay., 2. basım, İstanbul 2014, s. 236.

¹⁵ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 643.

¹⁶ Muzaffer Erendil, "Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Dünü ve Bugünü", *Güncel Konular*, S. 7, Ankara, Ağustos 1986, s. 70.

¹⁷ İkinci Dünya Savaşı devam ederken Hitler'in Romanya yönetimine yaptığı baskı sayesinde Bulgaristan ile Romanya arasında 7 Eylül 1940 tarihinde Krayevo Antlaşması imzalanmıştır. Nikola Stanev, *İstoriya na Nova Bılgariya (1878-1941)*, İz. Tsentr Ivan Vazov, Sofya 1992, s. 410. Bulgaristan bu antlaşmayla Bükreş (1913) ve Neuilly (1919) antlaşmalarının Romanya'ya verdiği toprakları geri almıştır. İbrahim Kamil, "Krallık Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı*, 2. Cilt: *Çağdaş Balkanlar*, 2. Baskı, (Ed.) Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yay., Ankara 2013, s. 553.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

arasında bir nüfus mübadelesi yapılmış, yaklaşık 100 bin kadar Romen Kuzey Romanya'ya göç ettirilirken sayıları 61 bini bulan Bulgar da ters yönde göçe mecbur edilmiştir.¹⁸

Sovyetler Birliği'nin 5 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan'a savaş ilan etmesi üzerine Kızıl Ordu Romanya'dan Bulgaristan'a yönelmiş ve 8 Eylül'de Bulgar topraklarına girmiştir.¹⁹ Ordu komutanlığı derhal bir beyanname yayınlamış, “tıpkı 1877'de Bulgar halkını yabancı boyunduruğundan kurtardığı gibi şimdi de kardeş Kızıl Ordu Bulgaristan'ı Almanya esaretinden kurtarmak için geldi” demiştir.²⁰ 9 Eylül'de ise mevcut Konstantin Muraviev hükümetini değiştirmiştir.²¹ Yerine Vatan Cephesi koalisyonu getirilmiştir. Bu koalisyon “Bulgaristan İşçi Partisi (Komünistler)”, “Bulgaristan Çiftçileri Milli Birliği”, “Zveno”, “Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi” ve Bağımsız Entelektüellerden oluşmuştur.²² Halk Cumhuriyeti türü bir siyasal yapılanmayı hedeflemiş olmalarına rağmen sistemin totaliter yapısı dikkat çekmiştir. İktidar olduğu düşünülen Vatan Cephesini ise fiilen, daha sonra Komünist Parti adını alacak olan Bulgaristan İşçi Partisi (Komünistler) yönlendirmiştir.²³

Vatan Cephesi hükümeti, devletin yeniden organizasyonu adına kısa zamanda kanunlar çıkarmış ve kararlar yayınlamıştır. Bu kararlar çerçevesinde oluşturulan “halk mahkemeleri”, Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği aleyhine savaşa girmesine sebep olan kadroları tasfiye etmiştir. 1 Ocak 1941'den 9 Eylül 1944'e kadar Bulgaristan yönetiminde bulunan bakanlar, milletvekilleri, kral danışmanları, üst düzeydeki sivil ve dinî şahsiyetler, ordu mensupları ile hâkim ve savcı gibi adlî makamlarda

¹⁸ Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 128.

¹⁹ Stanko Mihaylov, Diana Dimiks, *Tsar Simeon II*, Universitetsko İz. Sv. Kliment Ohridski, Sofya 1990, s. 34.

²⁰ Tsvetana Köseva, “Bilgaro-Sivetskite Otnoşeniya 1944-1947: Propaganda i Konüktura”, *Bilgariya v Sferata na Sivetskite İnteresi (Bilgaro-Ruski Nauçni Diskusii)*, Kırglı Masi: Sivetskiyat Faktör v Razvitiyo na Bilgariya Sled 9 Septemvri 1944 Godina, Kominternit, Kominformbüro i Bilgariya, Sofya, 21-23 April 1997, Akademichno İz. Prof. Marin Drinov, Sofya 1998, s. 195.

²¹ Lübomir Ognyanov, “Politiçeskoto Razvitiye na Bilgariya (1944-1948)”, *İz İstoriyata na Bilgarskata Narodnost i Dirjava (681-1948)*, İzsledvaniya, Analizi, Preotsenki, (Sistavitel) Milen Kumanov, İz. Pelikan-Alfa, Sofya 1993, s. 284.

²² Lübomir Ognyanov, “Politiçeskoto Razvitiye”, s. 284.

²³ Aynı yerde.

İBRAHİM KAMİL

çalışanlar yargılanmıştır.²⁴ Aralık 1944-Nisan 1945 tarihlerinde görev yapan “halk mahkemeleri” 11.122 kişiyi mahkemeye sevk etmiş, bunlardan 9.155’i mahkûm olmuştur.²⁵ Mahkûmların 2.730’u ölüme, 1 305’i ömür boyu, 4.312’si bir yıldan 20 yıla kadar hapse ve 808’i çeşitli cezalara çarptırılmıştır.²⁶ Kral naiplerinden Prens Kiril Preslavski, Başbakan Prof. Bogdan Filov, General Nikola Mihov, Dobri Bojilov, İvan Bagriyanov,²⁷ Hükûmetin 17 bakanı ve Kraliyet danışmanlarının bir kısmı savaş suçlusu olarak yargılanmış, idama mahkûm edilmiş ve 3 Şubat 1945 tarihinde infaz edilmişlerdir.²⁸ Ayrıca onlarca kaybolmuş, bazıları çalışma kamplarına gönderilmiş ve bir kısmına para cezası kesilmiştir.²⁹ Bulgaristan’ın eski İçişleri Bakanı Hristo Danov’a göre bu dönemde 20 bin ile 25 bin arası muhalif öldürülmüş,³⁰ yeni “kızıl terörün” daha önceki dikta rejimlerinden farklı olmadığı anlaşılmıştır.³¹

Bu gelişmelerden sonra Bulgaristan’da seçimler yapılmış, Halk Meclisi oluşturulmuş ve 4 Aralık 1947 tarihinde Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Anayasası kabul edilmiştir.³² Anayasa ile daha çok “Stalin Modeli”³³ çerçevesinde sosyo-ekonomik ve siyasal-ideolojik yapılanmanın gerçekleştirileceği, kuvvetler ayrımı yerine kuvvetler birliğine önem verileceği ve “Sovyet Tipi” Prezidyumun (Başkanlık Heyeti) kurulacağı anlaşılmıştır. Halk Meclisi Birinci Prezidyumuna Bulgaristan İşçi Partisinden (Komünistler) Minço Neyçev atanmıştır. 11 Aralık 1947’de

²⁴ Lüboomir Ognyanov, *Dirjavno-Politiçeskata Sistema na Bulgariya (1944-1948)*, Standart, Sofya 2006-2007, 26-27.

²⁵ Daniel Vaçkov, “Pityat na Komunistiçeskata Partiya Kim Vlastta (1939-1944)”, *İstoriya na Narodnata Republika Bulgariya, Rejimit i Obştestvoto*, (Sıstavitel) İvaylo Znepolski, İnstitut za İzsledvane na Blizkoto Minalo, Siela, Sofya 2009, s. 101-102.

²⁶ Lüboomir Ognyanov, “Politiçeskoto Razvitiye”, s. 285-286.

²⁷ Lüboomir Ognyanov, *Dirjavno-Politiçeskata*, s. 33.

²⁸ Güngör Cebecioğlu, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki İlişkiler”, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, (Yay. Haz.) Erdoğan Karakuş, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 209.

²⁹ İbrahim Kamil, “Komünizm Döneminde Bulgaristan”, *Balkanlar El Kitabı*, 2. Cilt: *Çağdaş Balkanlar*, 2. Baskı, (Ed.) Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yay., Ankara 2013, s. 561.

³⁰ *Demokrasiya*, No: 28, 2 Fevruari 1991.

³¹ Lüboomir Ognyanov, *Dirjavno-Politiçeskata*, s. 28.

³² Lüboomir Ognyanov, “Politiçeskoto Razvitiye”, s. 293; İbrahim Kamil, *İkili ve Çok Taraflı*, s. 55.

³³ Minço Semov, *Velikite Sili i Bulgarskata Natsionalna Drama*, İz. Kışta İnter Press 67, Sofya 1991, s. 257; Lüboomir Ognyanov, *Politiçeskata Sistema v Bulgariya, 1949-1956*, Standart, Sofya 2008, s. 234.

**BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ**

oluşturulan Bakanlar Kurulu Başkanlığına ise Georgi Dimitrov getirilmiştir.³⁴ Bu anayasa ile lider sultanı arttırılmış ve ideolojik siyasal düşüncenin toplumda kabul görmesi için yoğun bir parti propagandası başlatılmıştır.³⁵ Yeni yönetimin ilk yıllarında komünist ilkelere sadık kalmak ve bu ilkelerin benimsenmesi için çalışmak kaydıyla Türkçe gazete, dergi çıkarmak ve kitap yayınlamak serbest olmuştur.³⁶ Ancak her yayın mutlaka Komünist Partisinin sansüründen geçmiştir.³⁷

2. Bulgaristan Türkleri ve Göç Sebepleri

Bulgaristan'da yaşayan Müslüman Türkler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren baskı, zulüm ve göç ettirme politikaları ile karşı karşıya kalmışlardır. Farklı siyasal düşüncedeki iktidarlar prenslik, krallık ve diktatörlük dönemlerinde bu yaklaşımı değiştirmemiştir. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sonrası Bulgaristan'da kurulan yeni sosyalist iktidar da bu tavrından uzak kalamamış; göreceli iyileştirmeler dışında Bulgaristan Türklerini asimile etmek, başaramazsa göç ettirmek yoluna gitmiştir. Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 göçüne giden yolda son yıla kadar serbest göçler devam etmiştir. Bu göç uygulamalarına Bulgaristan ile Türkiye arasında Ankara'da imzalanan 1925 tarihli "Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi" dayanak olmuştur. Bulgaristan'daki komünist iktidar Türklerin Türkiye'ye göç etmesine izin verdiği ve hatta yasakladığı zamanlarda bu antlaşmaya dayanmış, gerekçeler göstererek haklılığını ileri sürmüştür.

Tarafımızca, Bulgaristan Merkezî Devlet Arşivi'nde yapılan çalışmalar sırasında bu tür belgelere sıkça rastlanmıştır. Örneğin 13 Kasım 1944 tarihli bir belgeye göre; Bulgaristan vatandaşı bazı Türkler için Sofya'daki Türkiye diplomatik temsilciliğinin girişimde bulunduğu, Türkiye'ye göç etmek isteyenlere pasaport ve çıkış vizesi

³⁴ Lübnomir Ognyanov, "Politiçeskoto Razvitiye", s. 293.

³⁵ Hristo Hristov, *Todor Jivkov, Biyografiya*, İnstitut za İz. na Blizkoto Minalo, Sofya 2009, s. 68.

³⁶ Ömer E. Lütem, "Tarihsel Süreç İçinde Bulgaristan Türklerinin Hakları", *Balkan Türkleri: Balkanlarda Türk Varlığı*, (Ed.) Erhan Türbedar, ASAM Yay., Ankara 2003, s. 52.

³⁷ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yay., Ankara 1990, s. 183.

İBRAHİM KAMİL

verilmesi konusunda gerekli kolaylığın gösterilmesini rica ettikleri bildirilmektedir.³⁸

Bulgaristan tarafının Türkiye'ye göç etmek isteyenlere çeşitli zorluklar çıkarmaya devam etmesi üzerine, Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliği Bulgaristan Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına Fransızca bir nota vermiştir.³⁹ 1 Aralık 1944 tarihli bu notada Filibe'de bekletilen ve Türkiye'ye göç etmelerine izin verilmeyen Bulgaristan vatandaşı Türklere geçerli pasaport ve vize verilmesi isteği tekrarlanmaktadır.⁴⁰ Nota ekinde Kuklen, Hasköy (Haskovo), Filibe (Plovdiv), Stanimaka (Asenovgrad), Kazanlık, Ustina, Karlova, Harmanlı, Kırcaali, Kriçim, Yeni Zağra (Nova Zagora), Peştera ve Mestanlı'dan (Momçilgrad) Türkiye'ye göç etmek isteyen 101 kişinin ismi bulunmaktadır.⁴¹

6 Aralık 1944 tarihli bir başka belge, listesi daha önce ilgili makamlara verilen 101 Bulgaristan Türkünün Türkiye'ye göç etmesinin engellenmesi yüzünden ortaya çıkan sorunlar hakkındadır. Bulgaristan Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığına bir yazı yazarak Bulgaristan ile Türkiye arasında 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan antlaşmanın bu göçe izin verdiğini belirtmiştir.⁴² Söz konusu antlaşmanın 2. maddesi "imzacı tarafların Bulgaristan'dan Türkiye'ye ve Türkiye'den Bulgaristan'a kendi arzuları ile göç etmek isteyenlere hiçbir engel çıkarmamalarını" garanti altına almaktadır.⁴³ Dolayısıyla Bulgaristan bu maddeye istinaden gerekli kolaylıkları göstermekte olduğunu ifade etmiştir. Ancak son zamanlarda "Türklerin Sofya'ya giderek bizzat İçişleri Bakanlığından izin almaları gerektiği şeklinde uygulamalar başlatılması üzerine sorunlar yaşanmıştır. Bunun, eskiden olduğu gibi devam etmesinin uygun olduğunun düşünüldüğü belirtilmiştir."⁴⁴

İkinci Dünya Savaşının galibi devletler Bulgaristan'ın sevk ve idaresi için bir karma heyet oluşturmuşlardır. "Müttefik Kontrol Komisyonu" adı verilen bu heyetin çalışmalarına rağmen, Moskova yönetimi gücü elinde

³⁸ *Tsentralen Dirjaven Arhiv (Bundan sonra Ts. D. A.), Fon (Bundan sonra f.) 198, Opis (Bundan sonra op.) 1, papka 2, dosya 10/9, List (Bundan sonra l.) 8.*

³⁹ *Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 14-16.*

⁴⁰ *Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 14.*

⁴¹ *Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 15-16.*

⁴² *Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 17.*

⁴³ *Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 17.*

⁴⁴ *Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 17.*

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

bulundurmak istemiş ve heyeti etkisi altına almıştır. Kritik yerlerde görevlendirilen komisyondaki diğer devletlerin temsilcileri ülkelerine gidince yetki Sovyetlere geçmiştir. Dolayısıyla göç konularının gündemde olduğu aylarda Bulgaristan'da bulunan "Müttefik Kontrol Komisyonu" bu görevi üstlenmiş ve Türkiye'ye gönderilecek ailelere göç izni verecek makam olmuştur.

Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) arşivinde bulunan belgeler arasında "Müttefik Kontrol Komisyonuna" yazılan bir bilgi notu vardır. 18 Aralık 1944 tarihli bu not ile ilk defa Bulgaristan yönetimi, ülkesinde bulunan Bulgaristan Türkleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.⁴⁵ Buna göre; Bulgaristan'daki Türkler, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır. En fazla göç 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında olmuştur.⁴⁶ 1881 yılından sonra ise Bulgaristan'daki ekonomik ve sosyal hayatın normalleşmesi üzerine bu göç hızını kaybetmiştir.⁴⁷

Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dört yıllık bir millî mücadele dönemine girmesi sürecinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye fazla sayıda göçmen gelmemiştir. Ancak yeni devletin tüm kurum ve kuruluşlarıyla daha bağımsız, millî ve organize bir güç halini almasından sonra komşu devletlerde kalan soydaşlarla ilgilenilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede 1925 yılında Bulgaristan ile Türkiye arasında bir dostluk antlaşması imzalanmış,⁴⁸ bu antlaşma ile Türkiye'deki Bulgarların Bulgaristan'a, Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye'ye, kendi rızalarıyla, göç edebilecekleri,⁴⁹ göç sırasında kıymetli eşyalarını yanlarına alabilecekleri, taşınmazlarını da en fazla iki yıl içinde satabilecekleri karar altına

⁴⁵ Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 19 -21.

⁴⁶ Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 19.

⁴⁷ Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 19.

⁴⁸ Vasil Güzelev vd., *Ofitsialnata i Taynata Bulgaro-Turska Diplomatsiya (1903-1925), Dokumentalen Sbornik*, Arhivite Govoryat, Dirjavna Agentsiya Arhivi, Sofya 2009, s. 709-715; Mariya Mateeva vd., *Diplomatičeski Otnoşeniya na Bilgariya (1878-1988)*, İz. na Bilgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1989, s. 287.

⁴⁹ Güzelev vd., *Ofitsialnata i Taynata...*, s. 710; Evgeniya Kalinova, İskra Baeva, "Vızroditelniyat Protses-Vırhit na Aysberga, Bilgarskata Dirjava i Turskata Etničeska Obştnost v Stranata", *Vızroditelniyat Protses, Bilgarskata Dirjava i Bilgarskite Turtsi, (Sredata na 30'te Godini na XX. Vek)*, Tom I, (İzdatelski Sıvet) Vasil Güzelev, Georgi Markov, Doyno Doynov, Plamen Mitev, Svetlozar Eldirov, Stefan Andreev, Dirjavna Agentsiya Arhivi, Sofya 2009, s. 10.

İBRAHİM KAMİL

alınmıştır.⁵⁰ Türkiye, bu tür antlaşmaları diğer Balkan devletleri ile de yapmıştır. 1936'da Romanya'yla Dobruca'daki Türklerin Türkiye'ye göç etmesi,⁵¹ 1939'da ise Yugoslavya'yla bu çerçevede birer antlaşma imzalamıştır.⁵² Bu göçle Romanya ve Yugoslavya'dan gelenler Doğu Trakya'ya, Bulgaristan'dan gelenler ise Anadolu'ya iskân edilmişlerdir.⁵³

Söz konusu bilgi notuna göre; Bulgaristan, ülkesindeki Türklerin kendi istekleriyle, Türkiye'ye göç etmesini her zaman memnuniyetle karşılamış, bunu politik ve ekonomik açıdan olumlu bulmuştur.⁵⁴ Bu göçlerin Bulgaristan ile Türkiye arasındaki anlaşmazlıkları azaltacağını düşünmüş, Bulgaristan coğrafyasında ve Türkiye'de özellikle Arda Nehri civarı ile güney kesimlerinde olabilecek tatsızlıkların ortadan kalkmasına ve huzurun sağlanmasına fayda sağlayacağını hesaplamıştır.⁵⁵ Ancak fırsattan istifade Türkiye'ye göç eden Türklerin yaşadığı köy, kasaba ve şehirlerdeki evlerine Bulgarları yerleştirmiştir.⁵⁶ Nota göre Türkiye'ye göç edecek kişiler gereken bürokratik işlemleri tamamlamalıdır. Askerlik sorumluluklarını yerine getirmiş olmaları gerekmektedir. Devlete ve belediyelere herhangi bir vergi borcu bulunmamalıdır. Kredi almış ise borçlarını ödemiş olmalıdır. Bulgaristan'da reşit olmayan çocuklar bırakmadığını belgelemelidir.⁵⁷ Bu kurallar yerine getirildikten sonra isteyenler Türkiye'ye gidebilmektedir. Dolayısıyla Sofya'daki Türk Büyükelçiliğinin verdiği ve yakından da takip ettiği Türkiye'ye göç etmek isteyen 101 ailenin durumu hakkında Bulgaristan yönetiminin olumlu düşündüğü ve bunların, Müttefik Kontrol Komitesi de uygun görürse göç etmelerinde bir sakınca olmadığı kanaatine

⁵⁰ Güzelev vd., *Ofitsialnata i Taynata...*, s. 713; Kristyo Mañev, *Natsionalniyat Vıpros na Balkanite*, Akademiçno İz. Prof. Marin Drinov, Sofya 1999, s. 248; *Ts. D. A.*, f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 19.

⁵¹ Yusuf Sarıınay, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXIII, Sayı 80, Ankara, Temmuz 2011, s. 361; A. Gündüz Ökçün, *Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Andlaşmalar Rehberi (1920-1961)*, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1962, s. 35.

⁵² *Ts. D. A.*, f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 19; Yugoslavya'dan Türkiye'ye yönelik yapılan göçlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nurcan Özgür Baklacıoğlu, *Dış Politika ve Göç, Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)*, Derin Yay., İstanbul 2010, s. 157-195.

⁵³ *Ts. D. A.*, f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 19-20.

⁵⁴ *Ts. D. A.*, f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 20.

⁵⁵ *Ts. D. A.*, f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 20.

⁵⁶ *Ts. D. A.*, f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 20.

⁵⁷ *Ts. D. A.*, f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 20.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

varmıştır, denilmektedir.⁵⁸ Bu bilgileri ve kanaati değerlendiren Müttefik Kontrol Komisyonu 101 aile reisinin imzaladığı listedeki Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç etmesine izin vermiş,⁵⁹ 2 Ocak 1945 tarihli bir yazı ile Bulgaristan Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına bildirmiştir.⁶⁰

Sovyetlerin yönlendirmesiyle Bulgaristan'daki yeni yönetim, devletleştirme uygulamaları ile merkezî ekonomik yapıya dönmüş,⁶¹ 7 Mart 1950 tarihinde tüm Bulgaristan'da kolektif çiftlikler denilen Köy Tarım Kooperatiflerinin (TKZS) kurulması kararını almıştır. Özellikle verimli ve geniş arazilere sahip Dobruca'da buna ağırlık verilmiş, toprak sahibi küçük çiftçiler kolektif çiftliklerde çalışmaya zorlanmış,⁶² kooperatifleşme yaygınlaştırılmıştır.⁶³ Kooperatifleştirme olgusunun öncülüğünü Bulgaristan Çiftçileri Millî Birliği (BZNS) yapmıştır. BZNS, BKP ile işbirliğine girerek Bulgaristan'da sosyalizmin kuruluşunun ikinci aşaması olarak kabul edilen tarımda yeniden yapılanmaya gitmiş, verimli arazilerin kooperatifleştirilmesi için çaba sarf etmiştir. BZNS, TKZS'ler vasıtasıyla kooperatiflere giren köylülerin Bulgaristan sosyalist sınıfını oluşturacağını öngörmüştür.⁶⁴ Bulgaristan'da ziraatta olduğu gibi ekonominin diğer alanlarında da kooperatifleşme ve devletleştirme yoluna gidilmiş,⁶⁵ TKZS'lerden sonra Devlet Tarım İşletmeleri (DZS) ile 1970'lerden itibaren Tarım Sanayi Kompleksleri (APK) kurulmuştur.⁶⁶

⁵⁸ Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 21.

⁵⁹ Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 27.

⁶⁰ Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 22.

⁶¹ İliyana Marçeva, "Opitite za İkonomiçeski Reformi v Bılgariya Prez Vtorata Polovina Na XX vek", *120 Godini İzpitnitelna Vlast v Bılgariya, Nauçna Konferentsiya, 6-7 Yuli 1999 Godina*, Bılgarska Akademiya na Naukite, İnstitut Po İstoriya, İz. Kışta Gutenberg, Sofya 1999, s. 289.

⁶² Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde...*, s. 126.

⁶³ Vladimir Migeve, "Planit za Preobrazyavane na Dobrudja (1951-1956)", *Sbornik v Çest na Akademik Hristo Hristov, İzsledvaniya po Sluçay 70 Godini ot Rojdenieto Mu*, (Ed.) Mito İsusov, İvan Bojilov, Straşimir Dimitrov, Zlatko Zlatev, Dobrin Miçev, Lüboimir Panayotov, Krumka Şarova, Lizbet Lübenova, İz. na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1988, s. 254.

⁶⁴ Dimitir Dimitrov, "Bulgaristan Halk Çiftçi Birliği'nin Bulgaristan Halkının Sosyalizm Savaşımına Katılımı", *Birleşik Cephelerin Rolü ve Önemi (Sofya Eylül 1976 Uluslararası Sempozyumu)*, Çev. Hale İmre, Konuk Yay., İstanbul 1979, s. 72.

⁶⁵ Bilâl Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", *Türk Kültürü*, Y. XXIII, S. 263, Ankara, Mart 1985, s. 140.

⁶⁶ Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı", *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı - IV*, Y. 21, S. 69, Ankara, Mart-Haziran 2015, s. 4416.

İBRAHİM KAMİL

Türklerin yoğun olarak yaşadığı Ak-kadınlar (Dulovo), Kemaller (İsperih), Razgrad, Şumnu (Şumen) ve Kurtpınar (Tervel) gibi bölgelerde kurulan⁶⁷ bu kooperatiflerde yine Türkler çalıştırılmıştır. Ayrıca tarımda verimliliği arttırmaya yönelik olarak modernizasyona ve yeni makinelerin alımına gidilmesi insan gücünden tasarruf edilmesine yol açmış, tarım ve hayvancılıkla uğraşan Türkler arasında işsizliğe sebep olmuştur.⁶⁸ Ayrıca sosyalist yönetim çalışanların vergilerini arttırmıştır. Türk gençleri “Trudovak” adı verilen “işçi-asker” taburlarında görevlendirilmiş ve ağır işlerde çalıştırılmışlar, askerliklerini zor şartlar altında yapmak zorunda bırakılmışlardır. Türk aydınları, öğretmenler, din adamları, küçük esnaf ve zanaatkarlar ve okul çocukları sık sık toplantılara çağırılarak Marksist-Leninist eğitime tabi tutulmuşlardır.⁶⁹ Ülke çapında yaygınlaştırılan TKZS’ler zamanla millî dram haline gelmeye başlamıştır. Teteven, Kulsko, Plevne (Pleven), Filibe (Plovdiv), Stanimaka (Asenovgrad) gibi kasaba ve şehirlere bağlı 80’den fazla köyde halk ayaklanmış, TKZS’leri istemediklerini söylemişlerdir. Bulgaristan genelinde de Türk köylülerinin büyük çoğunluğu bu TKZS’lere girmeyi reddetmişler⁷⁰ ve eylemler yapmışlardır.

Bulgar yönetimi eylemlere karşı tedbir almış ve 25 binden fazla kişiyi tutuklamıştır. Tarım kooperatiflerine üye olmayanların çocuklarına eğitim hakkı tanınmamış, devlet dairelerine işe alınmamışlardır. Karakollara götürülen ve buralarda dayak atılarak zorla kooperatiflere üye yapılanların sayısı ise bilinmemektedir.⁷¹ Bu baskılar yüzünden Müslüman-Türk halkının kısmen de olsa şehirlere taşınmaya başladığı görülmüştür.⁷² 1946 yılından itibaren Türk azınlık okullarının önce statüsünün değiştirilmesi sonra da kapatılmasıyla⁷³ Bulgaristan Türkleri, mal ve mülklerinden olmaktan başka millî kültürlerini ve benliklerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır.⁷⁴ O güne kadar örf ve âdetlerinden, dinî ve millî duygularından

⁶⁷ İbrahim Yalımov, *İstoriya na Turskata Obşnost v Bilgariya*, IMIR, Sofya 2002, s. 304.

⁶⁸ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye*, s. 71-72.

⁶⁹ İbrahim Kamil, “Komünizm Döneminde”, s. 568.

⁷⁰ Hüseyin Memişoğlu, “Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Ekonomik”, s. 4417.

⁷¹ Nasya Kravlevska, *Bez Zaglavie, Ruşiteli i Stroiteli na Bilgariya*, Rabotilnitsa za Knijnina Vasil Stanilov, Sofya 2006, s. 148.

⁷² Margarita Karamihova, “Emigratsiyata ot Rodopite-Nov Fenomen İli Vremenen v Perioda na Kriza”, *Da Jiveeş Tam da se Snuvaş Tuk, Emigratsionni Protsesi v Naçaloto na XXI. Vek*, IMIR, Sofya 2003, s. 31.

⁷³ Abdullah Uluyurt, “Balkanlar’da Türk ve Akraba Topluluklarında Eğitim”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Y. 3, S. 16, Ankara, Temmuz-Ağustos 1997, s. 1771.

⁷⁴ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, Bilgi Yay., Ankara 1986, s. 213-214.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

hiçbir şey kaybetmeyen, üstelik Türk İstiklâl Savaşı'na maddi ve manevi yardımlarda bulunacak⁷⁵ kadar fikri şura ulaşmış olan Bulgaristan Türklerinin bir kısmının Türkiye'ye gönderilmesi, geri kalanların da sosyalist Bulgar toplumu içerisinde asimile edilmesi düşünülmüştür. Aynı yıllarda Bulgaristan tarihi tartışmalarında Bulgaristan'daki Türklerin etnik olarak Türk olmadıkları, Müslümanlığı kabul etmiş ve Osmanlı hâkimiyeti zamanında Türkleştirilmiş Bulgarlar oldukları iddiasına vurgu yapılmaya başlanmıştır.⁷⁶ Ayrıca Soğuk Savaş'ın gittikçe belirginleşmesi BKP'nin de ülkesindeki Bulgaristan Türklerine ve Pomak Türklerine olan güvenini sarsmıştır.⁷⁷

Bulgaristan Devleti bir taraftan göç konularıyla ilgilenirken, diğer taraftan BKP yönetimini daha güçlü hale getirme ve tüm Bulgaristan'a hâkim olma çalışmaları içerisinde. Bunun için bir dizi toplantılar düzenlemiştir. Toplantıların ilki 4 Ocak 1948 tarihinde "BKP Yönetimi'nin Yeniden Yapılanması" konusuna açıklık getirmek üzere yapılmıştır.⁷⁸ Bu toplantıda Georgi Dimitrov'un ileri sürdüğü görüş ve düşünceleri ilginçtir. Dimitrov, BKP Merkez Komitesi (MK) bağlı bir millî komite kurulmasını ve bu komitenin azınlıklar arasından bazı temsilciler hazırlanmasını söylediğinden sonra

⁷⁵ Stefan Velikov, *Kemalistkata Revolütsiya i Bılgarskata Obştestvenost (1918-1922)*, İz. na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1966, s. 82-87; Osman Keskiöğlü, *Bulgaristan'da Türkler*, 1. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985, s. 171. Bulgaristan'daki Türkler, Türkiye'de devam eden Milli Mücadele için bir yardım kampanyası başlatmışlardır ve buna canı gönülden katılmışlardır. Kolundaki bileziği, parmağındaki yüzüğü ve boynundaki tek gelinlik hatırası altın lirasını veren Türk kadınları yanında, tarladaki öküz ve ineğini yardım komitesine getirip teslim eden Türk köylüleri de olmuştur. O dönem iktidarda bulunan Aleksandır Stamboliyski'nin yakın dostluk ve işbirliği sayesinde buna izin verilmiş, üstelik Stamboliyski'nin bilgisi dâhilinde iki gemi dolusu silah ve cephane de yardım amaçlı Anadolu'ya gönderilmiştir. Osman Kılıç, *Kader Kurbanı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s. 85. Yardımlar konusunda ayrıca bkz. Todor Kavalciev, "Kemal Atatürk-Aleksandır Stamboliyski Dönemindeki Türkiye-Bulgaristan Arasındaki Yardımlaşmanın İbret Dersleri", *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine*, Sempozyum, 14 Aralık 2000, Argus, Sofya 2001, s. 15; Cengiz Hakov, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve Aleksandır Stamboliyski Hükümeti", *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine*, Sempozyum, 14 Aralık 2000, Argus, Sofya 2001, s. 36.

⁷⁶ Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde...*, s. 128-129.

⁷⁷ Kristyo Mançev, *İstoriya na Balkanskite Narodi (1945-1990)*, Tom 4, İz. Paradigma, Sofya 2006, s. 303.

⁷⁸ Ts. D. A., f. 1, Opis (Bundan sonra op.) 5, Arhivna Edinitsa (Bundan sonra a.e.), 19, l. 7-39.

İBRAHİM KAMİL

“Aramızda kalması şartıyla şunu söylemek lazımdır. Büyük bir sorunumuz var. Dünden kalan bir şey değil. Bizim güney sınırımızda Bulgar olmayan bir halk var. Bu bizim sürekli kanayan yaramızdır. Komünist Partisi ve Bulgaristan Devleti olarak bir sebep bulmalı, onları oradan yok etmeli ve başka yerlere sürgün etmeliyiz. Yerlerine Bulgar asıllı halkı yerleştirmeliyiz”⁷⁹

önerisinde bulunmuştur. Dimitrov konuşmasına devam etmiş,

“Bulgaristan’ın Şumnu, Razgrad ve başka bölgelerinde kalabalıklar halinde yaşayan Türk halkı vardır.⁸⁰ Azınlıklara tam özgürlük veren yönetim anlayışımızdan dolayı müftüler ve Türk ajanları rahatça faaliyette bulunmaktadır. Gençler arasında Türk milliyetçiliği yayılmaya başlamıştır. (Türkler) gözlerini İstanbul ve Ankara’ya çevirmişlerdir.⁸¹ Bu sebeple gerekli tedbirler alınmalı ve sorun 1948 yılı içinde halledilmelidir. Vatan Cephesi Millî Komitesi içinde azınlıklara yönelik çalışacak kişiler olmalı ve yapılacak bu zor operasyonda bize yardım etmelidirler. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’ni (BHC) 9 Eylül’den önceki durumda bırakamayız”⁸²

demiştir. Bu konuşma Dimitrov’un Moskova’dan Sofya’ya döndüğü 16 Şubat 1946 tarihini hatırlatmış, havaalanında yaptığı değerlendirmede “Slavların Balkanlarda başlıca rol oynaması sağlanmalı”⁸³ ve “sadece Bulgaristan topraklarında değil, tüm Balkanlarda Osmanlılardan iz bırakılmamalıdır”⁸⁴ sözleri unutulmamıştır. Benzer sözleri Yugoslavya Devlet Başkanı Tito da söylemiştir. Osman Keskiöğlü’nun verdiği bilgiye göre, 1948 yılında Tito, Georgi Dimitrov ile görüşmek için Varna’ya giderken Şumnu’ya uğramış ve garda bir konuşma yapmıştır. Karşılıyanlar arasında bir grup Türk öğretmen ile öğrenci de vardır. Tito bu gruba dönerek

⁷⁹ Ts. D. A., f. 1, op. 5, a.e., 19, l. 17; İskra Baeva vd., *Sledvoennoto Desetiletie na Bulgarskata Vinşna Politika (1944-1955)*, Leksionen Kurs, İz. Polis, Sofya, 2003, s. 205.

⁸⁰ Ts. D. A., f. 1, op. 5, a.e., 19, l. 17; İsmail Cambazov, *Bulgaristan’da Başmüftülük Tarihi (1944-2012)*, İkinci Kitap, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü, Başmüftülük Yay., Sofya 2013, s. 45.

⁸¹ Ts. D. A., f. 1, op. 5, a.e., 19, l. 17; Baeva vd., *Sledvoennoto*, s. 205. Dipnot 43.

⁸² Ts. D. A., f. 1, op. 5, a.e., 19, l. 17.

⁸³ İlker Alp, *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*, İkinci Baskı, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Edirne 2012, s. 58.

⁸⁴ Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 58-59; Sabri İ. Alagöz, *Yaşım Yüz Otuz Bir*, “XXI. Yüzyıl” Türk Kültür Merkezi Yay., Sofya, 2009, s. 3; İlker Alp, *Pomak Türkleri*, s. 58-59.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

“Hocalar, nazarlarınızı (ilginizi) Ankara'ya değil, Sofya ve Belgrad'a çevirin!... Balkanlardan Osmanlıların izlerini sileceğiz!”⁸⁵ demiştir.

3. Bulgaristan Komünist Partisinin Uygulamaları ve 1950/1951 Göçü

Uluslararası ortamın ve Balkanlardaki gelişmelerin müsait olması, Sovyet etkisi altında bulunan Bulgar yönetiminin ülkesindeki azınlıklara baskıcı politikalar uygulamaya başlamasına yol açmıştır. Sofya, hem Türklerden kurtulmak hem de Türkiye'yi kalabalık kitlelerle karşı karşıya getirerek ekonomik anlamda zor durumda bırakmak istemiştir.⁸⁶ Bu dönemde Sovyet Komünist Partisini örnek almak ve organizasyon şemasının nasıl olduğunu yerinde öğrenmek amacıyla BKP'den bir heyet Moskova'ya gitmiştir. 29 Temmuz 1949 tarihinde Georgi Damyanov, Anton Yugov ve Vilko Çervenkov'dan oluşan bu heyet Kremlin'de Stalin ile görüşmüştür.⁸⁷ Heyetler arasındaki görüşmelerde diğer konular bittikten sonra söz Bulgaristan Türklerine gelmiştir. Stalin, Bulgaristan'ın güneyinde sınır boyunca yaşayan Türk halkının bir sebep bulunarak o bölgelerden başka yerlere göç ettirilmesini istemiştir.⁸⁸ Ona göre bu halk güvenilmezdir.⁸⁹ Stalin, Pomak Türklerinin Ortodoks yapılması gerektiğini, bunun için bir çalışma grubu oluşturularak Pomaklar arasında faaliyet göstermesinin uygun olacağını tavsiye etmiştir.⁹⁰ Moskova'daki Bulgar heyeti bu tavsiyeye “sonuç alınabilir mi acaba?”⁹¹ şeklinde şüpheyle yaklaşınca Stalin, “Böyle demeyiniz. Bizim bu konuda Gürcistan tecrübemiz var ve başarıyla sonuçlandı” demiştir.⁹²

⁸⁵ Osman Keskiöğlü, *Bulgaristan'da Türkler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985, s. 19, dipnot 10.

⁸⁶ Javid İqbal, “(Türk-Bulgar) İkili Anlaşmaları Işığında Bulgaristan'daki Müslüman-Türk Azınlığı Sorunu”, *Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu*, İstanbul Barosu Tarafından 21-23 Eylül 1987 Tarihlerinde Düzenlenen Uluslararası Hukuk Sempozyumu, Ufuk Matbaası, İstanbul 1988, s. 31.

⁸⁷ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 5, a.e., 41, l. 43.

⁸⁸ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 5, a.e., 41, l. 46; Evgeniya Kalinova vd., *Bılgarskite Prehodi 1939-2005*, İz. Paradigma, Sofya 2006, s. 113; Baeva vd., *Sledvoemoto*, s. 205.

⁸⁹ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 5, a.e., 41, l. 46. Kristyo Mançev, “Natsionalnomaltsinstveniyat Vıpros v Bılgarsko-Turските Otnoşeniya”, *Turtsiya, Balkanite i Evropa, İstoriya i Kultura, İzsledvaniya v Çest na Prof. Cengiz Hakov*, (Ed.) Agop Garabedian, Ekaterina Nikova, İbrahim Yalımov, Boyko Marinkov, İz. Paradigma, Sofya 2003, s. 108.

⁹⁰ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 5, a.e., 41, l. 46.

⁹¹ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 5, a.e., 41, l. 46.

⁹² *Ts. D. A.*, f. 1, op. 5, a.e., 41, l. 46.

İBRAHİM KAMİL

Bulgaristan'da ise Türkiye'ye göç etmek isteyen Bulgaristan Türklerinin durumu yakından takip edilmektedir. İçişleri Bakanlığına gelen ve son durumu aktaran bir rapora göre, Türkiye'ye göç etmek için dilekçe verip başvuranların sayısı 130 olmuştur.⁹³ Bu dilekçelerin bir kısmı bireysel, bir kısmı ise bütün aile fertlerini kapsamaktadır. Dilekçeler ilgili birimler tarafından, İçişleri Bakanlığının Ağustos 1948 tarihli emri doğrultusunda bekletilmekte⁹⁴ olmasına ve bu tarihten önce yapılan bazı başvurulara olumsuz cevap verilmesine rağmen, göç etmek isteğini belirten başvuruların sayısı gün geçtikçe artmaktadır.⁹⁵

Bu arada Bulgaristan, göç etmesinde kendisi açısından fayda gördüğü kişiler ile Bulgaristan'da pek fazla bağlantıları kalmayan ihtiyarlar, çocuklar, dul kadınlar vs. gibi Türklere, Türkiye'ye göç izni verilmesini uygun görmekte, diğerlerine ise bu izni vermemektedir.⁹⁶ Her başvuruya olumlu cevap verilmesi halinde Türkiye'ye göç arzusunun bütün Bulgaristan'a yayılmasından korkulmaktadır. Örneğin; göç etmek için dilekçe veren Nevrokop'tan Abdurrahman Murtazov gibi kişilere izin verilirse bölgedeki Pomak Türklerinin üçte biri de göç etmek isteyecek, üstelik Türklük ateşleri artacaktır.⁹⁷ BKP Yönetimi de Kırcaali bölgesindeki Türkler için kanaatini belirtmiş ve öneride bulunmuştur;

*“Aralarında bir tek Bulgar bile olmayan kalabalık Türk nüfusu tamamen Türkiye'ye iyi, Bulgar yönetimine karşı ise kötü duygular beslemektedir. Onları hiçbir zaman Bulgar halkı ile kaynaştıramayız. Onun için bu bölgedeki Türklerin gitmesi lazımdır. Ama sınırın nasıl korunacağı ve tüütünün nasıl toplanacağı ile ilgili tedbirlerin de düşünülmesi gerekmektedir”.*⁹⁸

BKP MK Politbürosu bir de uyarıda bulunmuştur. Başta Rodoplardaki Pomak Türkleri olmak üzere Türklerin Türkiye'ye göç etmesi için her türlü teşvikin yapılmasını, bölgede kalan Pomak Türklerinin en geç 1 Nisan 1951 tarihine kadar Kuzey Bulgaristan'a sürgün edilmesini istemiştir.⁹⁹ Bu çerçevede BKP MK 18 Ağustos 1949 tarihinde bir karar almıştır. Kararda isteyen Türklerin Türkiye'ye göç etmesine izin verildiği,

⁹³ Ts. D. A., f. 1, op. 6, a.e., 653, l. 26.

⁹⁴ Ts. D. A., f. 1, op. 6, a.e., 653, l. 26.

⁹⁵ Ts. D. A., f. 1, op. 6, a.e., 653, l. 26.

⁹⁶ Ts. D. A., f. 1, op. 6, a.e., 653, l. 26.

⁹⁷ Ts. D. A., f. 1, op. 6, a.e., 653, l. 26.

⁹⁸ Baeva vd., *Sledvoennoto*, s. 206. Dipnot 45.

⁹⁹ Baeva vd., *Sledvoennoto*, s. 206.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

yılsonuna kadar Türkiye tarafından kabul edilmezlerse Bulgaristan'ın iç bölgelerine sürgün edilecekleri belirtilmiştir.¹⁰⁰

Bunun üzerine Bulgaristan'daki Türkler, Türkiye'nin Sofya Elçiliğiyle Varna ve Filibe'deki konsolosluklarına müracaat etmeye başlamışlardır. Hatta buralar yeterli görülmemiş, bazı mektuplar Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye kadar ulaştırılmıştır. Bu mektupların bir tanesi Aydos'a bağlı Macarlar köyünden gönderilmiştir. Mektupta köydeki 140 hanenin tamamının Türkiye'ye göç etmek istediği belirtildikten sonra göç etme sebepleri sıralanmıştır. Mektupta, tarlalarının Köy Tarım Kooperatiflerine devredildiği, Türk halkının bu kooperatiflerde çalışmak için zorlandığı, okullarda Kur'an ve dini bilgilerin okutulmadığı ve bu sebeple Türkiye'ye göç etmek istedikleri yer almıştır.¹⁰¹

Rodoplar'dan da Türkiye'ye göç etmek için dilekçe verenlerin sayısının artması üzerine durumu yerinde tespit etmek amacıyla BKP MK Politbüro üyesi ve Devlet Planlama Komisyonu başkanı Dobri Terpeşev Pomak Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bölgeye gönderilmiştir. Terpeşev on gün sonra raporunu sunmuştur.¹⁰² BKP yerel birimlerinden aldığı bilgileri de raporuna koyan Terpeşev'e göre; Pomak Türkleri olası bir göçte önceliğin Bulgaristan Türklerine verilmesini istemekte, ardından %30-40 oranında kendilerinin de göç edebileceklerini söylemektedirler. Keza BKP Bölge Komitesi Sekreterlerine göre; Eğridere (Ardino) ve Darıdere'de (Zlatograd) Pomak Türkleri diğer Türklerin sayısı kadar kendilerine göç izni verilmesini istemektedirler.¹⁰³ Terpeşev'e göre Pomak Türklerinin Türkiye'ye göç etmek istemelerinin sebebi okullarda Kur'an okutulmaması ve tarım kooperatiflerine katılımın zorunlu hale getirilmesidir.¹⁰⁴

Terpeşev'e göre; Pomak Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki BKP Bölge Komiteleri yetkililerinin tamamı göç izni konusunda hemfikirlerdir. Ancak bu iznin sonbaharda, mahsul toplandıktan sonra verilmesini önermektedirler.¹⁰⁵ Raporda ayrıca böyle kalabalık bir göç

¹⁰⁰ Trifonov, "Müsülmanite", s. 212; Gruev, *Mejdu Petoliçkata*, s. 109.

¹⁰¹ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, s. 215.

¹⁰² *Ts. D. A.*, f. 1, op. 6, a. e. 637, l. 17-36.

¹⁰³ Mihail Gruev, *Mejdu Petoliçkata i Polumesetsa, Bilgarite Müsülmani i Politiceskiyat Rejim (1944-1959)*, İz. Kota, Sofya 2003, s. 107.

¹⁰⁴ Mila Maeva, *Bilgarskite Turtsi-Preselnitsi v Republika Turtsiya (Kultura i İdentıçnost)*, IMIR, Sofya 2006, s. 36.

¹⁰⁵ Gruev, *Mejdu Petoliçkata*, s. 108.

İBRAHİM KAMİL

isteğinin ortaya çıkmasına sebep olarak birkaç ay önce Bulgaristan'daki Yahudilerin İsrail'e gitmesine izin verilmesi olduğu da belirtilmektedir.¹⁰⁶ Terpeşev bazı soruların cevaplanmasını da istemektedir. Türkleri ne zaman ve nasıl göç ettirmelidir? Onları kimlerle değiştirmek lazımdır? Boşalttıkları yerlere kimler yerleştirilmelidir? Bölgedeki tütünün toplanması nasıl sağlanmalıdır? Sınırı kimler korumalıdır?¹⁰⁷ Göç konusunu gündemine taşıyan BKP 18 Ağustos 1949 tarihinde bir toplantı yapmış¹⁰⁸ ve bazı kararlar almıştır. Buna göre; Göç etmek isteyen Türklere hiç bir zorluk çıkarılmamalıdır.¹⁰⁹ Türkiye bazı göçmenleri geri çevirirse bunlar Bulgaristan'ın kuzeyine sürgün edilmeli ve yerlerine tütün işlerinden anlayan Bulgarlar yerleştirilmelidir.¹¹⁰

BKP MK Politbürosunun sınır boylarında yaşayan Türklerin Bulgaristan içlerine sürgün edilmesi kararı derhal uygulanmaya başlanmış, ancak bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Örneğin; BKP Yukarı Cuma (Blagoevgrad) Bölge Komitesi BKP MK Sekreterliğine "gizli" ibareyle gönderdiği 20 Şubat 1951 tarihli yazısında, BKP MK Politbürosunun kararı gereğince Nevrekop (Gotse Delçev) ve Razlojka'ya bağlı Yablanitsa, Slašten, Tuhovişte, Kornitsa, Pletena, Yakoruda vb. gibi sınır boylarında yaşayan Pomak Türkleri Yukarı Cuma (Blagoevgrad) bölgesine getirilmiş ve bir kısım aileler Türkiye'ye göç etmiş Türklerin evlerine yerleştirilmişlerdir.¹¹¹ Şimdilerde ise bu Pomak Türkleri belediye meclisleri vasıtasıyla verdikleri dilekçelerde göç etmek istediklerini belirtmektedirler.¹¹² Gelen dilekçelerin bir kısmı Yablanitsa'dan gönderilmiştir. Bu bölgeye getirilen Pomak Türkleri arasında yayılan haberlere göre, sınır boylarından Bulgaristan içlerine sürgün edilenlerin tamamına Türkiye'ye göç etme izni verilecektir.¹¹³ Hâlbuki BKP Yukarı Cuma (Blagoevgrad) Bölge Komitesi, BKP MK Sekreterliğine, sınır

¹⁰⁶ Yordan Baev vd., "İzselniçeskiyat Vıpros v Bilgaro-Turskite Otnoşeniya Sled Vtorata Svetovna Voyna I", *Mejdunarodni Otnoşeniya*, Kniga 1, Godina XXIII, Sofya, 1994, s. 21.

¹⁰⁷ Stayko Trifonov, "Müsülmanite v Politikata na Bilgarskata Dirjava, 1944-1989", *Stranitsi ot Bilgarskata İstoriya, Sibitiya, Razmisli, Liçnosti*, 2, (Ed.) Mariya Boseva, Sofya 1993, s. 212; Baeva vd., *Sledvoennoto*, s. 205-206.

¹⁰⁸ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 6, a.e., 653, l. 1-7.

¹⁰⁹ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 6, a.e., 653, l. 4.

¹¹⁰ Ulrich Büksenşütts, *Maltsintsvenata Politika v Bilgariya, Politikata na BKP Kım Evrei, Romi, Pomatsi i Turtsi, 1944-1989*, IMIR, Sofya 2000, s. 129; *Ts. D. A.*, f. 1, op. 6, a.e., 653, l. 4.

¹¹¹ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 27, a.e., 2, l. 1.

¹¹² *Ts. D. A.*, f. 1, op. 27, a.e., 2, l. 1.

¹¹³ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 27, a.e., 2, l. 1.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

boylarından getirilerek bu bölgeye yerleştirilen Pomak Türklerinin Türkiye'ye göç etmesine izin verilmemesini, izin verilmesi durumunda bölgede yaşayan diğer Türklere kötü örnek olacağını kesin bir dille iletmiştir.¹¹⁴

Göç etmek isteyen Bulgaristan Türklerinin gönderdiği mektupların Türkiye'nin Bulgaristan'daki diplomatik temsilciliklerine ulaşması ve sayılarının azımsanmayacak hale gelmesi üzerine, Türkiye Hükûmeti Bakanlar Kurulu 31 Mayıs 1947 tarihli 3/5922 sayılı bir kararname çıkarmıştır.¹¹⁵ Bu kararnameyle Bulgaristan'daki Türklerin yapılacak ikili antlaşmalarla göç etmelerinin sağlanması işinin daha uygun bir zamana bırakılmasının doğru olacağı kanaatine varılmış, belirli bir plan çerçevesinde hareket edilmesini kararlaştırmıştır.¹¹⁶ Yani Türkiye, o zamanki ekonomik ve sosyal şartları değerlendirerek, Bulgaristan'dan gelecek Türklerin bazı zorluklara sebep olacağını görmüş, kalabalık bir göçten uzak durmaya karar vermiştir.¹¹⁷ Ama soydaşlarının Bulgaristan'ın baskı ve zulmünden kurtarılması gerektiğinin bilinci içinde hareket etmiş, küçük kabileler halinde ve serbest göçmen statüsünde gelebileceklerini söylemiştir. Dolayısıyla 1947-1950 yılları arası her yıl olmak üzere 1-2 bin kadar göçmen Türkiye'ye giriş yapmıştır.¹¹⁸ Böylece kontrol altına alınabilen bu göç uygulamasıyla Bulgaristan'ın Türkiye'yi zor durumda bırakma girişimi engellenmiştir.

Gelişmeleri takip eden ve durumu değerlendiren Bulgaristan Hükûmeti Türkiye'ye nota vermiş, ülkesindeki Türklerden 250 bininin derhal alınmasını istemiştir.¹¹⁹ 10 Ağustos 1950 tarihli olan ve bu işin üç ay gibi kısa bir sürede bitirilmesi istenen nota,¹²⁰ Bulgaristan Dışişleri Bakanı tarafından Türkiye'nin Sofya'daki Elçilik Maslahatgüzarına iletilmiştir.

¹¹⁴ Ts. D. A., f. 1, op. 27, a.e., 2, l. 1.

¹¹⁵ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, s. 215.

¹¹⁶ Mithat Atabay, *20'nci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar (Savaş, Barış, Göç ve Dramın Tarihi)*, Kriter Yay., İstanbul 2012, s. 287.

¹¹⁷ Filiz Çolak, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)", *Tarih Okulu*, S. XIV, İlkbahar - Yaz, s. 120.

¹¹⁸ Meşkure Yılmaz Börklü, "Tarihî Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları", *Bilig*, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S. 10, Yaz, Ankara, 1999, s. 68.

¹¹⁹ Baeva vd., *Sledvoennoto*, s. 207.

¹²⁰ Sabit Dokuyan, "Bulgaristan Türklerinin İkinci Dünya Savaşı Ardından Anadolu'ya Göçleri", *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı - IV*, Y. 21, S. 69, Ankara, Mart-Haziran 2015, s. 4157.

İBRAHİM KAMİL

Notanın içeriğinde “Bulgar makamları Bulgaristan’daki Türk azınlığın büyük kısmının Türkiye’ye hicret etme arzusunun nazarı dikkate alarak ve 18 Ekim 1925 tarihli Konvansiyona uygun olarak bu arzuyu izhar etmiş 250 bin kadar Türk asıllı Bulgar tebaasına vize vermek meselesini pek yakında halletmeyi kararlaştırmışlardır”¹²¹ ifadesi yer almıştır. Yine notada, ilk etapta 54 bin civarında Türk’e pasaport verildiği belirtilmiş, Türkiye’nin Bulgaristan’daki Türkleri Bulgar yönetimine karşı kışkırtma girişiminde bulunduğu suçlaması yapılmıştır. Ayrıca Türkiye’ye giriş yapan göçmenlerin siyasal görüşlerini öğrenmeye ve onlardan bilgi almaya çalışılmasından rahatsızlık duyulduğu da ifade edilmiştir.¹²²

Diplomatik nezaket kurallarından uzak ve Türk Hükümetini göçü engellediği için suçlayan¹²³ bu nota ile iki ülke arasında yeni bir anlaşmazlık ortaya çıkmış, Türkiye Bulgar notasına 28 Ağustos 1950 tarihinde cevap vermiştir.¹²⁴ Notada Türkiye; Bulgaristan Türklerinin serbest göç haklarının bulunduğunu, ancak 1925 Dostluk Antlaşması’na göre, göç edecek kişilerin sahip oldukları mallarını kendi kararları doğrultusunda tasarruf etmeleri lazım geldiğini söylemiştir. Bulgar yetkililerin Türklerin mallarına el koymasını eleştirmiş,¹²⁵ kendi iç düzeninin gereği olarak Bulgaristan’dan gelen Türkleri sorgulamasının hakkı olduğunu da ifade etmiştir.¹²⁶

Bulgaristan Eylül 1950 tarihinde Türkleri göndermeye başlamıştır. Keyfi ve vizesiz yapılan bu işlem sonucu Eylül sonlarına kadar Türkiye’ye 26 bin göçmen gelmiştir. Türkiye ise vizesiz gelenleri geri göndermiş, Bulgaristan ısrar etmiş, Türk azınlık iki arada perişan olmuşlardır. Bu arada Bulgaristan 22 Eylül 1950’de ikinci bir nota vermiştir. Bu notada Bulgaristan Türkleri hakkında Türkiye’deki gazete haberlerinin abartılı olduğu belirtilmiş; Türkiye’nin ekonomisi, sağlık sistemi ve eğitim durumu hakkında eleştirel ifadeler kullanılmıştır.¹²⁷ Türkiye cevabi notadaki

¹²¹ *Ulus Gazetesi*, 11 Ağustos 1950.

¹²² Sabit Dokuyan, “Bulgaristan Türklerinin”, s. 4157.

¹²³ H. Yıldırım Ağanoğlu, “1687’den Günümüze Rumeli’den Türk Göçlerinin Genel Değerlendirmesi”, *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı- IV*, Y. 21, S. 69, Ankara, Mart-Haziran 2015, s. 3937.

¹²⁴ İbrahim Kamil, *İkili ve Çok Taraflı*, s. 31.

¹²⁵ Sabit Dokuyan, “Bulgaristan Türklerinin”, s. 4157.

¹²⁶ Sibel Turan, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenlerin Işığında Türk-Bulgar İlişkilerinin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme (1923-2004)”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005, Eskişehir, Bildiriler Kitabı*, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir 2005, s. 303.

¹²⁷ *Zafer Gazetesi*, 23 Eylül 1950.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

üslubunu sertleştirmiştir.¹²⁸ Notada; normal seyrinde devam eden göçlere bir tepki gösterilmemiş olduğu, ama bu işin tehciye dönüşmesi üzerine müdahale zorunluluğu doğduğu açıklanmış ve Bulgaristan'ın olumlu yaklaşımlara cevap vermediği belirtilmiştir. Ayrıca Bulgaristan'dan beklenenin, adalete ve verilen sözlere uyması gerektiği, göç konusunda iki taraflı bir anlaşmaya varılmasının öncelikli bir konu olduğu açıklanmış, bunlar olmaz ise sorunun uluslararası ortama taşınacağı,¹²⁹ TBMM'deki yasama yılı açılış konuşmasında bizzat Celal Bayar tarafından dile getirilmiştir.¹³⁰

Nota alışverişi sürerken Bulgaristan'ın sahte vize vererek gönderdiği ve Celal Bayar'ın söz konusu konuşmasında “sayısı binleri aşan ve aralarında yabancı unsurlar da bulunan”¹³¹ diyerek dile getirdiği Romanları Türkiye'ye göndermesi üzerine 7 Ekim 1950 tarihinde Türkiye-Bulgaristan sınırı kapatılmıştır.¹³² Türkiye'nin tek taraflı sınırı kapatması Bulgaristan'ın masaya oturmasını sağlamıştır. Türk tarafı, yapılan görüşmelerde vizesiz gönderilen kişilerin geri alınmasını ve bundan sonra vizesiz veya sahte vizeli kimselerin gönderilmemesini talep etmiştir.¹³³ İsteklerinin Bulgaristan tarafından kabul edilmesi üzerine 2 Aralık 1950 tarihinde sınırlar yeniden açılmış ve göç başlamıştır.¹³⁴ Temelde Bulgaristan'ın tek taraflı bir hareketinden¹³⁵ doğan 1950 anlaşmazlığı karşılıklı notalarla çözüme kavuşturulmak istenmiştir. Bu arada Bulgaristan Hükûmeti tarafından zorla göç ettirilenlerin sayısı artmış, yoğunluk sebebiyle Kapıkule sınır kapısında

¹²⁸ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri*, s. 76; Bilâl Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, s. 222.

¹²⁹ Sabit Dokuyan, “Bulgaristan Türklerinin”, s. 4158.

¹³⁰ Kader Özlem, *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikasının Analizi (1991-2014)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne 2015, s. 67.

¹³¹ Kader Özlem, *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014)*, Dora Yay., Bursa 2016, s. 77.

¹³² Nazif Baydar, “Balkanlar'dan Göç”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Y. 3, S. 16, Ankara, Temmuz-Ağustos 1997, s. 1768; Bilal N. Şimşir, “Türkiye ve Balkanlar”, *Balkan Türkleri: Balkanlarda Türk Varlığı*, (Ed.) Erhan Türbedar, ASAM Yay., Ankara 2003, s. 334; Kalinova, Baeva, “Vızroditelnyat Protse-Vırhit na Aysberga”, s. 17.

¹³³ Mohammad Arafat, *Türkiye ve Komşuları*, Nobel Yay., Ankara 2009, s. 40.

¹³⁴ Ayşegül İnginar Kemaloğlu, *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2012, s. 36.

¹³⁵ Yılmaz Altuğ, “Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçlerin Mahiyeti”, *İ.Ü. H.F. Mecmuası*, Sayı 32, İstanbul 1967, s. 849.

İBRAHİM KAMİL

kontroller zorlaşmış, yüzlerce geçersiz pasaportu ve giriş vizesi olmayan göçmen Edirne'ye ulaşmıştır.¹³⁶

Bulgaristan'ın çoğunlukla Rodoplar bölgesinde yaşayan Pomak Türkleri de Türkiye'ye göç etmek istemişlerdir. Yıllardır kendilerine uygulanan asimilasyon politikalarına karşı "kimlik" mücadelesi veren bu Türkler derhal Türk elçilik ve konsolosluklarına müracaat etmeye başlamışlardır. Pomak Türklerinin bu hareketliliği BKP MK Politbürosunun dikkatini çekmiş ve yazışmalara yansımıştır. Örneğin; BKP Daridere (Zlatograd) ilçe komitesi, BKP MK Politbürosuna ve bir kopyasını da BKP Hasköy (Haskovo) Bölge Komitesine "gizli" ibaresi ile 8 Mart 1951 tarihinde gönderdiği bir bilgilendirme yazısında Pomak Türklerinden bahsetmektedir.¹³⁷ Bu yazıya göre; Daridere (Zlatograd) ilçesinde büyük çoğunlukla Pomak Türkleri yaşamaktadır. Bunların sayısı 19 bin, Bulgaristan Türklerinin sayısı 8 bin, Bulgarların sayısı 1.300'dür.¹³⁸ 1946 yılındaki sayım sırasında bu halkın bir kısmı kendilerini Türk olarak yazdırmıştır. İlçeye bağlı Kusturino köyünde yaşayan 152 kişi ile Bırzeya'da yaşayan 91 kişi kendilerini böyle kaydettirmişlerdir.¹³⁹ Dolayısıyla Türklerin Türkiye'ye göçü başlayınca bu iki köy halkı da göç etmek için dilekçeler vermişlerdir. Bunlara kendilerinin Türk olmadığı Bulgar Müslümanı oldukları söylenerek izin verilmemiştir.¹⁴⁰

Bu dönemde Bulgaristan, yapılan antlaşmalar çerçevesinde Türkiye'nin göç etmek isteyen Bulgaristan Türklerini kabul etmesi gerektiğini, Bulgaristan'ın "Türk kökenli Bulgaristan vatandaşlarının hiçbir engelle karşılaşmadan ve arzularını doğrultusunda Türkiye'ye göç etmelerine izin verdiğini"¹⁴¹ iddia etmeye devam etmiştir. Ancak diğer taraftan Bulgaristan Türklerine, Türkiye'nin onları istemediği propagandası yaparak

¹³⁶ Agop Garabedyan, "1950'li-1970'li Yıllar Arası Bulgar-Türk İlişkilerinde Göçmen Sorunu", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005, Eskişehir, Bildiriler Kitabı*, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir 2005, s. 414.

¹³⁷ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 27, a.e., 2, l. 3-4.

¹³⁸ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 27, a.e., 2, l. 3.

¹³⁹ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 27, a.e., 2, l. 3.

¹⁴⁰ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 27, a.e., 2, l. 3.

¹⁴¹ Hüseyin Pazarcı, "İkili Antlaşmalardan Doğan Uluslararası Kurallar Işığında Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu*, İstanbul Barosu Tarafından 21-23 Eylül 1987 Tarihinde Düzenlenen Uluslararası Hukuk Sempozyumu, Ufuk Matbaası, İstanbul 1988, s. 39.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

Türkiye'ye yönelik ilgi ve sevgilerini azaltmaya çalışmış, hesaplananın üzerinde göç etmek için yapılan başvuruları önlemek istemiştir. Bulgaristan'ın bu telaşının sebebi, 100 binleri bulan dilekçelerin kabul edilmesi ve Türklerin Türkiye'ye göç etmesine izin verilmesi halinde Bulgaristan ekonomisinin çökmesinden korkmasıdır. Çünkü en ağır işlerde, tarım ve hayvancılıkta, fabrikalarda, sanayide ve üretimin her kademesinde çalışanlar Türklerdir. Türk iş gücünün planlananın üstünde azalması ekonomik dengeleri bozacaktır. Dolayısıyla bunu engellemek adına Bulgar Hükûmeti göç arzusunu kırma yoluna gitmiş, en uygun propaganda unsuru olarak da Türkiye'nin göçe karşı olduğu ve sınırları kapattığı haberlerini yaymada bulmuştur.¹⁴²

Türkiye ile Bulgaristan arasında krize dönüşen 1950-1951 göçünün durdurulmasına yönelik Moskova'nın uyarıları olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴³ Çünkü sosyalist bir ülkeden kapitalist Türkiye'ye göç, komünist camiada hoş karşılanmamıştır.¹⁴⁴ Dolayısıyla Stalin'in Türklerin kalabalıklar halinde Türkiye'ye göç etmesini istemediği, Bulgaristan'da kalanlara yönelik çalışmalar yapılmasını ve onlara sosyalizmin aşılmasını arzu ettiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁵ Stalin, sosyalizmi kabul etmeyen Türklerin Bulgaristan sathına dağıtılması ve toplumdan izole edilmesi düşüncesindedir. Ama aynı zamanda da sosyalist düşüncelerle yetiştirilmelerini istemektedir.¹⁴⁶ Stalin'in bu arzusu doğrultusunda Bulgaristan yönetimi çalışmalara başlamış, Türkçe eğitim verilerek Türklerin sosyalist olması önemsenmiştir. Ancak şekil bakımından "Millî", içerik bakımından "Sosyalist" bir kültürün aşılabilmesi için Türkçe eğitim-öğretim verebilecek öğretmenlerin yetiştirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç büyük çoğunlukla dili ve kültürü yakın olduğu için Azerbaycan vasıtasıyla karşılanmış, Bulgaristan ile Azerbaycan arasında yoğun bir

¹⁴² İbrahim Kamil, "Komünizm Döneminde", s. 568-569.

¹⁴³ Mete Uluyurt, "Bulgaristan Siyasi Yaşamının Yeni Aktörleri: Türkler", *Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, (Der.) Bekir Günay, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2005, s. 237.

¹⁴⁴ Meşkure Yılmaz Börklü, "Tarihî Seyri İçinde Bulgaristan", s. 69.

¹⁴⁵ Evgeniya vd., "Bılgarskite", s. 115; Abdullah Uluyurt, "Bulgaristan Siyasi Yaşamının", s. 237.

¹⁴⁶ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 6, a. e. 1298, l. 37; İbrahim Yalimov, *İstoriya na*, s. 311.

İBRAHİM KAMİL

kültürel işbirliği başlatılmış,¹⁴⁷ Bulgaristan Türk gençlerinden 30 kadarı Bakü'ye öğrenime gönderilmiştir.¹⁴⁸

BKP, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye devam eden göçünün bitmesiyle beraber ülkede kalan Türklere yönelik uzun ve kısa vadeli ekonomik, sosyal, kültürel tedbirler almak ve bunların vakit geçirilmeden uygulanmasını sağlamak için bir dizi toplantılar yapmıştır. Bu toplantılardan biri 26 Nisan 1951 tarihlidir. Burada alınan kararlar BKP MK tarafından “çok gizli” damgasıyla Partinin Bölge Komitelerine gönderilmiştir.¹⁴⁹ Buna göre; Milli Eğitim Bakanlığı, Türkçe bilen öğretmenleri iki yıllığına Türk köylerinde görevlendirmelidir.¹⁵⁰ Okulların ders programları gözden geçirilmeli, din dersleri kaldırılmalı ve Türkçe ile birlikte Bulgarca da öğretilmelidir.¹⁵¹

Karşılıklı notaların verilmesine, çeşitli anlaşmazlıkların ve krizlerin çıkmasına sebep olan bu ilk büyük göç hareketi¹⁵² sırasında Türkiye'ye “iskânli göçmen¹⁵³” statüsünde gelen Türklerin %74'ü kötü muameleye maruz kaldıkları için göç ettiklerini söylemişlerdir.¹⁵⁴ Bu yıllardaki Türk Hükûmetinin büyük yardımlarıyla planlı bir şekilde “geniş memleket sathına yerleştirilen¹⁵⁵” Bulgaristan Türkleri çok kısa bir zamanda Türkiye'ye intibak ederek üretici duruma geçmişlerdir.

Sonuç

Bulgaristan İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet Kızıl Ordusu tarafından işgal edilmiştir. Eskiden beri Balkanlardaki çıkarlarını

¹⁴⁷ Ulrich Büksenşütts, *Maltsintsvenata Politika*, s. 130-131.

¹⁴⁸ Hayriye Süleymanoğlu Yeniso, “Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültür Tarihinden Sayfalar”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Y. 3, S. 16, Ankara, Temmuz-Ağustos 1997, s. 1785-1787.

¹⁴⁹ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 6, a.e., 1298, l. 2-9.

¹⁵⁰ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 6, a.e., 1298, l. 3.

¹⁵¹ *Ts. D. A.*, f. 1, op. 6, a.e., 1298, l. 4.

¹⁵² Kader Özlem, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler*, (Ed.) Yeliz Okay, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, s. 182.

¹⁵³ Fazıl Bülent Kocamemi, *Urumeli'nin Gözyaşları*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ceren Yay., Edirne 2012, s. 19.

¹⁵⁴ Yıldırım H. Ağanoğlu, “1687'den Günümüze Rumeli'den”, s. 313.

¹⁵⁵ Hakkı Abdullah Meçik, *Bulgaristan Türklerinin Durumu*, İzmir 1984, s. 27.

**BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ**

gerçekleştirmek isteyen Moskova, ülkede uzun süre varlığını ve etkisini devam ettirmek için kendisine yakın bir siyasal iktidarı işbaşına getirmiştir. Vatan Cephesi iktidarı öncelikle Bulgaristan'ın Almanya safında savaşa girmesine sebep olan eski iktidar mensuplarından hesap sormuş; askerî, adli ve idari sorumluları yargılamış ve idam dâhil olmak üzere çeşitli cezalara çarptırmıştır. İkinci olarak iktidarını sağlamlaştırma yoluna gitmiş, Bulgaristan genelinde tasfiyeler yapmış ve muhaliflerinden kurtulmuştur. Nihayetinde siyasal kararlarında ve dış politikasında Moskova'nın direktiflerini aynen yerine getirmiştir. Özellikle ülkesindeki azınlıklara yönelik Stalin'in önerdiği; Türkiye sınırına yakın bölgelerde yaşayan "yabancı unsurların" Bulgaristan'ın iç taraflarına sürgün edilmesi fikrini kabul etmiş ve uygulamıştır. BKP MK Politbürosunun yazışmalarına yansıyan kararlarda bu tehcir açık bir şekilde görülmüştür. Bulgaristan'ın iç kesimlerine dağıtılmaları sırasında tepki gösteren, protestolarda bulunan ve direnen Bulgaristan Türklerinin başta ileri gelen aydınları olmak üzere binlercesi baskı ve zulümlere uğramış, yine binlercesi göç ettirilerek tasfiye edilmiştir.

Bulgaristan komünist yönetimi, bu süreçte Bulgaristan'daki Türk azınlığın anavatana serbest göç hakkını düzenleyen 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasını keyfî olarak sınırlamıştır. Her isteyenin göç etmesini engellemiş, kendisinin izin verdiklerini göndermiştir. Bulgaristan'daki Türklerin göç etmekten öte ülkede kalarak ağır işlerde, tarım ve hayvancılıkta çalışmasını yeğlemiştir. Bu amacı doğrultusunda BKP MK Politbürosu kısa, orta ve uzun vadeli politikalar için bir dizi kararlar almış, "tek milletli sosyalist bir toplum" yaratma hedefi gütmüştür. Hedefe ulaşamadığında ise Bulgaristan'daki nüfusları milyonları aşan, gittikçe Türklük milli şuuruyla güçlenen Bulgaristan Türklerine öncülük eden aydınların, öğretmenlerin, din adamlarının ülkeden uzaklaştırılması yoluna gitmiş ve 1950-1951 göçünü gerçekleştirmiştir.

İBRAHİM KAMİL

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri:

Bulgaristan Merkezî Devlet Arşivi

- Ts. D. A., f. 1, op. 6, a. e. 637, l. 17-36.
Ts. D. A., f. 1, op. 6, a. e. 1298, l. 37.
Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 8.
Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 14-16.
Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 17.
Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 19 -21.
Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 27.
Ts. D. A., f. 198, op. 1, papka 2, dosya 10/9, l. 22.
Ts. D. A., f. 1, op. 5, a.e., 19, l. 7-39.
Ts. D. A., f. 1, op. 5, a.e., 41, l. 43.
Ts. D. A., f. 1, op. 5, a.e., 41, l. 46.
Ts. D. A., f. 1, op. 6, a.e., 653, l. 26.
Ts. D. A., f. 1, op. 6, a.e., 653, l. 1-7.
Ts. D. A., f. 1, op. 27, a.e., 2, l. 1.
Ts. D. A., f. 1, op. 27, a.e., 2, l. 3-4.
Ts. D. A., f. 1, op. 27, a.e., 2, l. 5.
Ts. D. A., f. 1, op. 6, a.e., 1298, l. 2-9.

2. Gazeteler

- Demokrasiya*, No: 28, 2 Fevruari 1991.
Ulus Gazetesi, 11 Ağustos 1950.
Zafer Gazetesi, 23 Eylül 1950.

3. Araştırma ve İnceleme Eserler

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, “1687’den Günümüze Rumeli’den Türk Göçlerinin Genel Değerlendirmesi”, *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı - IV*, Y. 21, S. 69, Ankara, Mart-Haziran 2015, s. 3917-3947.

AKŞİN, Sina, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yay., 2. basım, İstanbul 2014.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

ALAGÖZ, Sabri İbrahim, *Yaşım Yüz Otuz Bir*, “XXI. Yüzyıl” Türk Kültür Merkezi Yay., Sofya 2009.

ALP, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yay., Ankara 1990.

_____, *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*, İkinci Baskı, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Edirne 2012.

ALTUĞ, Yılmaz, “Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçlerin Mahiyeti”, *İ.Ü. H.F. Mecmuası*, Sayı 32, İstanbul 1967, s. 846-857.

ARAFAT, Mohammad, *Türkiye ve Komşuları*, Nobel Yay., Ankara 2009.

ARI, Oğuz, *Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı*, Rekor Matbaası, Ankara 1960.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, 19. Baskı, Timaş Yay., İstanbul 2014.

ATABAY, Mithat, *20'nci Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar (Savaş, Barış, Göç ve Dramın Tarihi)*, Kriter Yay., İstanbul 2012.

BAEV, Yordan, Kotev, Nikolay, “İzselniçeskiyat Vıpros v Bilgaro-Turskite Otnoşeniya Sled Vtorata Svetovna Voyna, I. Çast”, *Mejdunarodni Otnoşeniya, Kniga I*, Godina, XXIII, Sofya 1994, s. 16-27.

BAEVA, İskra, Kalinova, Evgeniya, *Sledvoennoto Desetiletie na Bilgarskata Vınşna Politika (1944-1955)*, Lektsionen Kurs, İz. Polis, Sofya 2003.

BAKLACIOĞLU, Nurcan Özgür, *Dış Politika ve Göç, Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)*, Derin Yay., İstanbul 2010.

BAYDAR, Nazif, “Balkanlar'dan Göç”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Y. 3, S. 16, Ankara, Temmuz-Ağustos 1997, s. 1766-1769.

BÖRKLÜ, Meşkure Yılmaz, “Tarihî Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları”, *Bilig*, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, S. 10, Yaz, Ankara 1999, s. 61-79.

İBRAHİM KAMİL

BÜKSENŞÜTTS, Ulrich, *Maltsintsvenata Politika v Bilgariya, Politikata na BKP Kim Evrei, Romi, Pomatsi i Turtsi, 1944-1989*, IMIR, Sofya 2000.

CAMBAZOV, İsmail, *Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi (1944-2012), İkinci Kitap*, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü, Başmüftülük Yay., Sofya 2013.

CEBECİOĞLU, Güngör, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki İlişkiler", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, (Yay. Haz.) Erdoğan Karakuş, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 191-211.

ÇOLAK, Filiz, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)", *Tarih Okulu*, S. XIV, İlkbahar-Yaz, s. 113-145.

DİMİTROV, Dimitir, "Bulgaristan Halk Çiftçi Birliği'nin Bulgaristan Halkının Sosyalizm Savaşımına Katılımı", *Birleşik Cephelerin Rolü ve Önemi (Sofya Eylül 1976 Uluslararası Sempozyumu)*, Çev. Hale İmre, Konuk Yay., İstanbul 1979, s. 68-74.

DOKUYAN, Sabit, "Bulgaristan Türklerinin İkinci Dünya Savaşı Ardından Anadolu'ya Göçleri", *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı- IV*, Y. 21, S. 69, Ankara, Mart-Haziran 2015, s. 4154-4162.

ERENDİL, Muzaffer, "Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Dünü ve Bugünü", *Güncel Konular*, Sayı 7, Ankara, Ağustos 1986, s. 61-72.

EROĞLU, Hamza, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler*, 7 Haziran 1985, TTK Yay., Ankara 1985, s. 15-46.

GARABEDYAN, Agop, "1950'li-1970'li Yıllar Arası Bulgar-Türk İlişkilerinde Göçmen Sorunu", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005, Eskişehir, Bildiriler Kitabı*, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir 2005, s. 413-416.

GRUEV, Mihail, *Mejdu Petolıçkata i Polumesetsa, Bilgarite Müsülmani i Politiceskiyat Rejim (1944-1959)*, İz. Kota, Sofya 2003.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

GÜRÜN, Kâmuran, *Savaşın Dünya ve Türkiye: 3, Savaş (1939-1945)*, Tekin Yay., İstanbul, 2000.

GÜZELEV Vasil, Markov, Georgi, Doynov, Doyno, Mitev, Plamen, Eldirov, Svetlozar, Andreev, Stefan, *Ofitsialnata i Taynata Bilgaro-Turska Diplomatsiya (1903-1925), Dokumentalen Sbornik*, Arhivite Govoryat, Dirjavna Agentsiya Arhivi, Sofya 2009.

HAKOV, Cengiz, “Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı ve Aleksandır Stamboliyski Hükümeti”, *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine*, Sempozyum, 14 Aralık 2000, Argus, Sofya 2001, s. 33-39.

HRİSTOV, Hristo, *Todor Jivkov, Biyografiya*, İnstitut za İzsledvane na Blizkoto Minalo, Sofya 2009.

İQBAL, Javid, “(Türk-Bulgar) İkili Anlaşmaları Işığında Bulgaristan’daki Müslüman-Türk Azınlığı Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu*, İstanbul Barosu Tarafından 21-23 Eylül 1987 Tarihlerinde Düzenlenen Uluslararası Hukuk Sempozyumu, Ufuk Matbaası, İstanbul 1988, s. 25-33.

KALİNOVA, Evgeniya, Baeva, İskra, *Bilgarskite Prehodi 1939-2005*, İz. Paradigma, Sofya 2006.

_____, “Vızroditelniyat Protses-Vırhit na Aysberga, Bilgarskata Dirjava i Turskata Etničeska Obştnost v Stranata”, *Vızroditelniyat Protses, Bilgarskata Dirjava i Bilgarskite Turtsi, (Sredata na 30’te Godini na XX. Vek)*, Tom I, (İzdatelski Sıvet) Vasil Güzelev, Georgi Markov, Doyno Doynov, Plamen Mitev, Svetlozar Eldirov, Stefan Andreev, Dirjavna Agentsiya Arhivi, Sofya 2009, s. 5-42.

KAMİL, İbrahim, *İkili ve Çok Taraflı Siyasî Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan’daki Türklerin Hakları*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1989.

_____, “Komünizm Döneminde Bulgaristan”, *Balkanlar El Kitabı, 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar, 2. Baskı*, (Ed.) Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yay., Ankara 2013, s. 559-573.

İBRAHİM KAMİL

_____, “Krallık Döneminde Bulgaristan”, *Balkanlar El Kitabı*, 2. Cilt: *Çağdaş Balkanlar*, 2. Baskı, (Ed.) Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yay., Ankara 2013, s. 547-557.

KARAMİHOVA, Margarita, “Emigratsiyata ot Rodopite-Nov Fenomen İli Vremenem v Perioda na Kriza”, *Da Jiveş Tam da se Sınuvaş Tuk, Emigratsionni Protsesi v Naçaloto na XXI. Vek*, IMIR, Sofya 2003, s. 23-104.

KAVALCIEV, Todor, “Kemal Atatürk-Aleksandır Stamboliyski Dönemindeki Türkiye-Bulgaristan Arasındaki Yardımlaşmanın İbret Dersleri”, *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine*, Sempozyum, 14 Aralık 2000, Argus, Sofya 2001, s. 13-15.

KEMALOĞLU, Ayşegül İnginar, *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2012.

KENAR, Nesrin, *Yugoslavya: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yay., Ankara 2005.

KESKİOĞLU, Osman, *Bulgaristan'da Türkler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.

KILIÇ, Osman, *Kader Kurbanı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.

KOCAMEMİ, Fazıl Bülent, *Urumeli'nin Gözyaşları*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ceren Yay., Edirne 2012.

KONUKMAN, R. Ercüment, *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları)*, (Haz.) Kutlay Doğan, Ankara 1990.

KÖSEVA, Tsvetana, “Bilgario-Sivetskite Otnoşeniya 1944-1947: Propaganda i Konüktura”, *Bilgariya v Sferata na Sivetskite İnteresi (Bilgario-Ruski Nauçni Diskusii)* Krıgli Masi: Sivetskiyat Faktör v Razvitieto na Bilgariya Sled 9 Septemvri 1944 Godina, Kominternit, Kominformbüro i Bilgariya, Sofya, 21-23 April 1997, Akademično İz. Prof. Marin Drinov, Sofya 1998, s. 194-207.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

KRALEVSKA, Nasya, *Bez Zaglavie, Ruşiteli i Stroiteli na Bilgariya*, Rabotilnitsa za Knijnina Vasil Stanilov, Sofya 2006.

LÜTEM, Ömer E., “Tarihsel Süreç İçinde Bulgaristan Türklerinin Hakları”, *Balkan Türkleri: Balkanlarda Türk Varlığı*, (Ed.) Erhan Türbedar, ASAM Yay., Ankara 2003, s. 44-60.

MAEVA, Mila, *Bilgarskite Turtsi-Preseelnitsi v Republika Turtsiya (Kultura i İdentiçnost)*, IMIR, Sofya, 2006.

MANÇEV, Kristyo, *İstoriya na Balkanskite Narodi (1945-1990)*, Tom 4, İz. Paradigma, Sofya, 2006.

_____, *Natsionalniyat Vıpros na Balkanite*, Akademiçno İz. Prof. Marin Drinov, Sofya 1999.

_____, “Natsionalnomaltsinstveniyat Vıpros v Bilgarsko-Turските Otnoşeniya”, *Turtsiya, Balkanite i Evropa, İstoriya i Kultura, İzsledvaniya v Çest na Prof. Cengiz Hakov*, (Ed.) Agop Garabedian, Ekaterina Nikova, İbrahim Yalimov, Boyko Marinkov, İz. Paradigma, Sofya 2003, s. 100-113.

MARÇEVA, İliyana, “Opitite za İkonomiçeski Reformi v Bilgariya Prez Vtorata Polovina Na XX vek”, *120 Godini İzpıl nitelna Vlast v Bilgariya, Nauçna Konferentsiya, 6-7 Yuli 1999 Godina*, Bilgarska Akademiya na Naukite, İstitut Po İstoriya, İz. Kışta Gutenberg, Sofya 1999, s. 288-300.

MARİNOV, Çavdar, “Ot ‘İnternatsionalizm’ Kım Natsionalizm. Komunistiçeskiyat Rejim, Makedonskiyat Vıpros i Politikata Kım Etniçeskiye i Religioznite Obştnosti”, *İstoriya na Narodnata Republika Bilgariya, Rejimit i Obştestvoto*, (Sıstavitel) İvaylo Znepolski, İstitut za İzsledvane na Blizkoto Minalo, Siela, Sofya 2009, s. 477-529.

MATEEVA, Mariya, Tepaviçarov, Hristo, *Diplomatiçeski Otnoşeniya na Bilgariya (1878-1988)*, İz. na Bilgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1989.

MEÇİK, Hakkı Abdullah, *Bulgaristan Türklerinin Durumu*, Hür Efe Matbaası, İzmir 1984.

İBRAHİM KAMİL

MEMİŞOĞLU, Hüseyin, “Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı”, *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı - IV*, Y. 21, S. 69, Ankara, Mart-Haziran 2015, s. 4410-4422.

MİGEV, Vladimir, “Planit za Preobrazyavane na Dobrudja (1951-1956)”, *Sbornik v Çest na Akademik Hristo Hristov, İzsledvaniya po Sluçay 70 Godini ot Rojdenieto Mu*, (Ed.) Mito İsusov, İvan Bojilov, Straşimir Dimitrov, Zlatko Zlatev, Dobrin Miçev, Lübomir Panayotov, Krumka Şarova, Lizbet Lübenova, İz. na Bilgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1988, s. 253-263.

MİHAYLOV, Stanko, Dimiks, Diana, *Tsar Simeon II*, Universitetsko İz. Sv. Kliment Ohridski, Sofya 1990.

OGNYANOV, Lübomir, *Dirjavno-Politiçeskata Sistema na Bulgariya (1944-1948)*, Standart, Sofya 2006-2007.

_____, *Politiçeskata Sistema v Bulgariya, 1949-1956*, Standart, Sofya 2008.

_____, “Politiçeskoto Razvitiye na Bulgariya (1944-1948)”, *İz İstoriyata na Bilgarskata Narodnost i Dirjava (681-1948), İzsledvaniya, Analizi, Preotsenki*, (Sıstavitel) Milen Kumanov, İz. Pelikan-Alfa, Sofya 1993, s. 284-294.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, *Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Andlaşmalar Rehberi (1920-1961)*, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matb., Ankara 1962.

ÖZLEM, Kader, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler*, (Ed.) Yeliz Okay, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, s. 173-202.

_____, *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014)*, Dora Yay., Bursa, 2016.

_____, *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikasının Analizi (1991-2014)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne 2015.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

PAZARCI, Hüseyin, “İkili Antlaşmalardan Doğan Uluslararası Kurallar Işığında Bulgaristan’daki Türk Azınlığı Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu*, İstanbul Barosu Tarafından 21-23 Eylül 1987 Tarihinde Düzenlenen Uluslararası Hukuk Sempozyumu, Ufuk Matbaası, İstanbul 1988, s. 35-48.

ROBERTS, J. M., *Yirminci Yüzyıl Tarihi*, (Çev.) Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara 1999.

SANDER, Oral, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, A.Ü. SBF. Yay., Ankara 1969.

SARAY, Mehmet, “What Is The Bulgarian Government Trying To Prove By Denying The Historical Facts?”, *Belleten*, C. LII, Nisan 1988, Sayı 202’den Ayrıbasım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 183-193.

SARINAY, Yusuf, “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara’ya Yapılan Göçler (1923-1990)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXIII, Sayı 80, Ankara, Temmuz 2011, s. 351-387.

SEMOV, Minço, *Velikite Sili i Bilgarskata Natsionalna Drama*, İz. Kışta İnter Press 67, Sofya 1991.

STANEV, Nikola, *İstoriya na Nova Bulgariya (1878-1941)*, İz. Tsentr İvan Vazov, Sofya 1992.

ŞİMŞİR, Bilâl, “Bulgaristan Türkleri”, *Türk Kültürü*, Y. XXIII, S. 263, Ankara, Mart 1985, s. 137-151.

_____, *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, Bilgi Yay., Ankara 1986.

_____, *Bulgaristan Türkleri*, 3. basım, Bilgi Yay., Ankara 2012.

_____, “Türkiye ve Balkanlar”, *Balkan Türkleri: Balkanlarda Türk Varlığı*, (Ed.) Erhan Türbedar, ASAM Yay., Ankara 2003, s. 328-350.

İBRAHİM KAMİL

TRIFONOV, Stayko, “Müsülmanite v Politikata na Bılgarskata Dırjava, 1944-1989”, *Stranitsi ot Bılgarskata İstoriya, Sıbitiya, Razmisli, Liçnosti*, 2, (Ed.) Mariya Boseva, İz. Prosveta, Sofya 1993, s. 210-224.

TURAN, Ömer, “Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri”, *Balkan Türkleri: Balkanlarda Türk Varlığı*, (Ed.) Erhan Türbedar, ASAM Yay., Ankara 2003, s. 18-43.

TURAN, Sibel, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenlerin Işığında Türk-Bulgar İlişkilerinin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme (1923-2004)”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005, Eskişehir, Bildiriler Kitabı*, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir 2005, s. 297-312.

TURGANOĞLU, Selim Yavuz, “Bulgaristan ve Terör”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 6, İstanbul, Ağustos 1985, s. 61-66.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

ULUYURT, Abdullah, “Balkanlar’da Türk ve Akraba Topluluklarında Eğitim”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Y. 3, S. 16, Ankara, Temmuz-Ağustos 1997, s. 1770-1772.

ULUYURT, Mete, “Bulgaristan Siyasi Yaşamının Yeni Aktörleri: Türkler”, *Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, (Der.) Bekir Günay, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2005, s. 217-266.

VAÇKOV, Daniel, “Pıtyat na Komunistiçeskata Partiya Kıım Vlastta (1939-1944)”, *İstoriya na Narodnata Republika Bılgariya, Rejimit i Obştestvoto*, (Sıstavitel) İvaylo Znepolski, İnstitut za İzsledvane na Blizkoto Minalo, Siela, Sofya 2009, s. 91-259.

VELİKOV, Stefan, *Kemalistkata Revoliütsiya i Bılgarskata Obştestvenost (1918-1922)*, İz. na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1966.

WACHTEL, Andrew Baruch, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞEN
1950-1951 GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

YALIMOV, İbrahim, *İstoriya na Turskata Obştnost v Bulgariya*, IMIR, Sofya 2002.

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu, “Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültür Tarihinden Sayfalar”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Y. 3, S. 16, Ankara, Temmuz-Ağustos 1997, s. 1781-1792.